

ЎЗБЕКИСТОН ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-23-1104-1111>

Асабоев Алишер Суюндиқович

Ўзбекистон Республикаси стратегик таҳлил ва истиқболни

белгилаш олий мактаби мустақил тадқиқотчи

Тел: +99890 023 59 40

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий фаолияти хавфсизлигининг айрим жиҳатлари турли хил ҳукумат қарорлари, қонун ҳужжатлари орқали таҳлил қилинган шунингдек мамлакатимизнинг ташқи иқтисодий фаолияти хавфсизлигини таъминлаш, бу соҳани юқори босқичга олиб чиқишга доир таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: инвестиция, экспорт, Эркин савдо зонаси, Жаҳон савдо ташкилоти, Евроосиё иқтисодий иттифоқи.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются некоторые аспекты обеспечения безопасности внешнеэкономической деятельности Республики Узбекистан посредством различных постановлений правительства, законодательства, а также предложений и рекомендаций по обеспечению безопасности внешнеэкономической деятельности страны, по поднятию этого сектора на более высокий уровень.

Ключевые слова: инвестиции, экспорт, зона свободной торговли, Всемирная торговая организация, Евразийский экономический союз.

ABSTRACT

The article analyzes some aspects of ensuring the security of foreign economic activity of the Republic of Uzbekistan through various provisions of the government, legislation, as well as proposals and recommendations for ensuring the security of ensuring foreign economic activity.

Keywords: investment, export, Free Trade Area, World Trade Organization, Eurasian Economic Union.

КИРИШ

Мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда замонавий жаҳон иқтисодиётида содир бўлаётган жараёнлар билан ҳар томонлама ўзаро алоқаларни ўрнатишнинг заруратини вужудга келтиради.

Бу эса ўз навбатида, жаҳон иқтисодиётига интеграциялашишда ташқи иқтисодий фаолият халқаро ҳамкорлик учун очик ва эркин бўлиши лозим. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев “Халқаро муносабатларда очик ва амалий, фаол ташқи сиёсат олиб борилаётгани туфайли ишончли ҳамкор сифатида мамлакатимизнинг халқаро обрўси тобора ортиб бормоқда. Барча қўшниларимиз билан дўстона ва ва ўзаро ишонч руҳидаги муносабатларни янада мустаҳкамлаш бизнинг асосий вазифаларимиздан бирига айланди. 2018 йилда 18 та давлатлараро расмий ташрифлар амалга оширилди ва 52 миллиард долларлик 1 минг 80 та лойиҳа бўйича келишувларга эришилди. Жаҳон банки, Европа тикланиш ва тараққиёт банклари, бошқа халқаро молия институтлари билан ҳамкорликдаги инвестициялар ҳажми 8,5 миллиард долларни ташкил этди. Бугунги кунда юртимизда, чет эл инвестициялари ҳисобидан қиймати 23 миллиард долларлик 456 та лойиҳа амалга оширилмоқда”, - деб таъкидлаган [1].

Ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш жараёнида Ўзбекистоннинг Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш истиқболи ва МДХ давлатлари Эркин савдо зонасига, Евроосиё иқтисодий иттифоқига кузатувчи сифатида кириши шароитида миллий маҳсулотларнинг рақобатбардошлиги ва инновационлигига алоҳида эътибор беришни талаб этмоқда. Чунки давлатнинг иқтисодий хавфсизлиги нуқтаи назаридан қаралса, бундай шароитда Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий фаолиятигасалбий таъсир кўрсатиши мумкин бўлган таҳдидлар пайдо бўлиши мумкин.[3]

Шунингдек, халқаро муносабатларнинг глобаллашуви мигрантлар ва улар орасида, айрим ишчилар, оилалар ва элатлар учун яшаш жойини ўзгартиришда ҳамда молиявий ноаниқлик билан боғлиқ хавф-хатарнинг ортишида намоён бўладиган муайян таҳдидлар ўрин олиши ҳақида турли қарашлар илгари сурилган.

Бугунги кунда жаҳон иқтисодиётида рўй бераётган глобаллашув жараёнлари, мамлакат иқтисодиётини четдан барча турдаги ресурсларни эркин оқиб келиши учун очиб қўйиш билан бирга, миллий манфаатларни ҳимоя қилишнинг маҳаллий тизимларини синдириши ҳам мумкинлигини унутмаслигимиз керак. Шу боис, глобаллашув жараёнининг ижобий

томонларини ва унинг мамлакат иқтисодий хавфсизлиги учун таҳдид эканлигини ҳисобга олган ҳолда, ҳар бир давлатдан ўзининг миллий хавфсизлигини таъминлаш концепциясининг янги йўналишларини ишлаб чиқиш талаб этилади.

Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви, иқтисодий интеграциянинг ривожланиши, шунингдек, халқаро иқтисодий ташкилотларнинг, биринчи навбатда, Жаҳон савдо ташкилотининг экспорт-импорт операциялари тартибига таъсири билан боғлиқ иқтисодий таҳдидларнинг янги турлари мавжуд. Қолаверса, ҳозирги вақтда ташқи иқтисодий фаолиятнинг иқтисодий хавфсизлиги соҳасида олиб борилаётган тадқиқотлар бир томонлама бўлиб, бошқарув қарорларини қабул қилишга ҳамда маҳаллий ва хорижий ишлаб чиқарувчиларнинг иқтисодий манфаатларини ҳимоя қилиш учун ҳуқуқни қўллаш механизмларидан фойдаланишга ёрдам бермайди.[2]

Иқтисодий хавфсизликни таъминлаш самарадорликнинг натижавий кўрсаткичидир, чунки у иқтисодий тизим интеграция имкониятларининг сифат ва миқдорий тавсифини беради. Асосий миқдорий кўрсаткичларга миллий иқтисодиётнинг очиқлик даражаси, ташқи савдо баланси, импорт ҳажми, экспорт ҳажми, экспорт ва импортнинг товар таркиби, ЯИМда хорижий инвестицияларнинг улуши кабилар киради. [4]

Шуни таъкидлаш керакки, ҳозирги даврда иқтисодчилар ва сиёсатчилар давлатларнинг иқтисодий ва сиёсий интеграцияси феноменига, юқорида номлари келтирилган халқаро ташкилотлар фаолиятига катта қизиқиш билдираётган бўлса-да, мамлакат хавфсизлигига оид кўплаб масалалар ҳали ўз ечимини топгани йўқ.

Мавзуга оид фундаментал тадқиқотлар миқдори катта эмас. Бунга асосий сабаб, Ўзбекистон ва “бошқа МДХ мамлакатларининг” иқтисодий блоклардаги фаолияти илк босқичидалигидир. [5]

Юқорида келтирилган мулоҳазаларни иқтисодий таҳлилларда кўриш мавзуни кенгроқ ўрганиш имконини беради.

Жаҳон иқтисодиётида глобаллашув ва интеграциялашув жараёнларининг тезлашиши, мамлакатнинг рақобат устунлигига эга бўлиши ва ташқи савдода хавфсизликнинг таъминлаши фақат табиий ресурсларга ва хом-ашёга эга эканлиги эмас, балки жаҳон бозорида ўз товарлари билан савдо қила олишига ҳам боғлиқдир. Шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси ҳам халқаро савдо жараёнларида ўз ўрнига эга бўлиш мақсадида йил сайин ўз ташқи имкониятларини ошириб, экспорт таркиби ва географиясини кенгайтириб

бормоқда. Мисол учун, бугунги кунда Ўзбекистон жаҳоннинг 171 та мамлакатлари билан савдо алоқаларини амалга ошириб келади. Асосий савдо ҳамкорлари сирасига Хитой Халқ Республикаси (18,2 %), Россия Федерацияси (17 %), Қозоғистон (10,4 %), Туркия (8,7 %), Корея Республикаси (4,6 %), Қирғизистон Республикаси (2,4 %) ва Афғонистон (2,0 %) киради.[6]

Пандемия таъсирида бўлган 2020 йилнинг натижаларига назар ташлайдиган бўлсак, йил давомида Ўзбекистоннинг ташқи савдодаги асосий шериги сифатида Хитой қайд этилган. Ўзбекистон ва Хитой ўртасидаги ўзаро савдо ҳажми 6,43 миллиард АҚШ долларини ташкил қилиб, шундан 1,93 миллиард АҚШ доллари экспорт улушига тўғри келган. Ўзбекистоннинг савдо шериклари орасида Россия иккинчи ўринда бўлиб, экспорт ҳажми 1,5 миллиард АҚШ долларини ташкил этган. Кейинги ўринларда Қозоғистон, Жанубий Корея, Туркия, Қирғизистон, Германия жой олган.

Ташқи иқтисодий фаолият бўйича 10 та йирик ҳамкор давлатлар орасидан фақат 2 таси, яъни Қирғизистон ва Афғонистон билан фаол, қолган 8та давлатлар билан пассив ташқи савдо баланси кузатилган.[8]

2016-2020 йилларда Ўзбекистоннинг экспорт таркибига назар ташлайдиган бўлсак, экспорт ҳажмида асосий улуш олтин ва озиқ-овқат маҳсулотларига тўғри келган.

Аммо 2020 йилдаги экспорт таркибида ҳолат 2016-2019 йиллардагидан фарқ қилади. Жумладан, 2016-2019 йилларда пахта толаси экспорти қисқариб борган бўлса, 2020 йилга келиб 9,04 фоизни ташкил этган ва 7,4 фоизга ошиши кузатилган. Энергия манбалари ва нефть маҳсулотлари экспортида, аксинча, тушиш кузатилиб, 2020 йилда 5,91 фоизни кўрсатган. Тўқимачилик ва тўқимачилик буюмлари экспортида ҳам пасайиш кузатилган.

Ўзбекистон 2020 йилда 70 та хорижий давлатларга қиймати 1,9 млрд. АҚШдолларига тенг бўлган тўқимачилик маҳсулотларини экспорт қилган. Пандемия натижасида тўқимачилик маҳсулотлари экспорти тушишининг олдини олиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тўқимачилик ва тикув-трикотаж саноатини қўллаб-қувватлашга доир кечиктириб бўлмайдиган чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармониға мувофиқ, маҳаллий тўқимачилик корхоналарига биржа савдоларида 2020 йил 1 апрелга қадар миллий валютада сотилган пахта толаси учун якуний ҳисоб-китобларни амалга ошириш муддати 90 кундан 150 кунгача узайтириш кўзда тутилган эди. Тўқимачилик ва тўқимачилик буюмлари экспорти қисқаришининг олдини

олишга қаратилган чора-тадбирларга қарамай, пандемиянинг таъсири натижасида халқаро савдо жараёнларида пасайиш кузатилди. [7]

Шуни таъкидлаш керакки, Ўзбекистон Республикасининг ташқи савдо фаолияти тўлиқ либераллаштирилмагани боис, мамлакатнинг устувор экспорт ва импорт тармоқлари ҳамда маҳсулотларига нисбатан турли ҳимоя чора-тадбирлари қўлланилмоқда. Аммо мамлакат МДХ Эркин савдо зонасига, ЕвроОсиё иқтисодий иттифоқи ва Жаҳон савдо ташкилотига тўлақонли аъзо бўладиган бўлса, ташқи иқтисодий фаолиятга таҳдидлар кўпайиши мумкин. Масалан, интеграциянинг тарафдорларидан бўлмаганларнинг фикрига кўра, агар Ўзбекистон Евроосиё иқтисодий иттифоқига аъзо бўладиган бўлса, мамлакат бозорига ташқи таъсирлар кучайиши ва ҳатто, айрим тармоқлар хорижий инвестор кўлига ўтиб кетиши ҳам мумкин.

Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолият товарлар номенклатурасида 11295 номдаги товарлар мавжуд бўлса, ЖСТга аъзолик жараёнида уларнинг ҳар бири бўйича алоҳида музокаралар олиб борилади. Мақсад –экспорт ва импорт таркибидаги устувор товарларни танлаш. Яъни, шундай товарлар борки, уларнинг бож ставкалари муайян давлат иқтисодиётига ҳеч қандай салбий таъсир қилмайди. Иккинчидан, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари учун субсидия тақиқланмаган, аммо аъзоликка қабул қилиниши жараёнида келишилган миқдордан ошмаслиги лозим. Шунингдек, ташкилотда кам ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларга ёрдам бериш механизми сифатида тараққиёт дастури мавжуд бўлиб, мазкур йўналишдаги чоралардан кўзланган мақсад барча аъзо мамлакатлар манфаатини ҳимоя қилишга қаратилган. Масалан, Хитой Халқ Республикасидек, савдо имкониятлари кенг мамлакат ҳам 2001 йилда ЖСТга аъзо бўлиш жараёнида экспортни кредитлаш, экспорт кредитларига кафолат тақдим этиш, экспортни суғурталаш каби экспортни рағбатлантиришга йўналтирилган нотариф усуллар сақлаб қолинган эди.

Ўзбекистоннинг ЖСТга аъзо бўлиш жараёнидаги устувор мақсад ишлаб чиқарувчиларнинг эҳтиёжлари учун арзон тарифлар ва нотариф тўсиқларсиз хом-ашё ҳамда техника, асбоб-ускуналарни олиб кириш, шунингдек, молиявий ва ташкилий тўсиқларсиз жаҳон бозорига киришдир.

Мамлакатнинг ЖСТ ва минтақавий интеграцияларга аъзо бўлиши АҚШ, Европа Иттифоқи сингари йирик бозорлардаги товар позициясини орттириш билан бирга, асосий савдо ҳамкорлари бўлган Марказий Осиё мамлакатлари (ЖСТ ва ЕвроОсиё иқтисодий иттифоқига аъзолари) ва Россия билан техник-

технологик ҳамда инвестицион ҳамкорликни, улар орқали ўтадиган транспорт-логистика салоҳиятини ҳам кенгайтириш имкониятига эга бўлади.

ХУЛОСА

Юқорида олиб борилган таҳлиллар асосида қуйидаги хулосаларга келинди:

- Ташқи иқтисодий хавфсизликнинг моҳияти ташқи иқтисодий фаолият натижаларининг мамлакат миллий манфаатларига мос келишидан иборат. Ташқи иқтисодий хавфсизлик соҳасидаги сиёсат мамлакатнинг яхлит иқтисодий тузилмаси сифатида барқарор, мустақил ривожланишини, самарали ва оқилона ташқи иқтисодий алоқаларга асосланган табиий иқтисодий ўсишини, инсон фаолиятининг аксарият соҳаларида инновацион инқилобни таъминлашга қаратилган бўлиши керак. Ташқи иқтисодий хавфсизликка эришиш рақобатбардошликни ошириш, миллий иқтисодиётнинг жаҳон бозорига мослашиши ва бошқалар билан боғлиқ;

- Ўзбекистон товарлар импорти таркибида машина ва асбоб-ускуналар, товарлар экспорти таркибида эса хом-ашё устунлик қилади. Бу эса мамлакат ишлаб чиқариш тармоғининг рақобатбардош эмаслигидан далолат беради;

- Ўзбекистон ташқи савдосида импорт экспортдан устунлик қилиши ташқи савдо сальдосининг манфийлигидан далолат беради. Шунингдек, манфий сальдонинг ортиб бориши мамлакат иқтисодиётининг импорт маҳсулотларига қарам бўлиб қолишига олиб келиши мумкин.

Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий фаолиятидаги хавфсизлигини таъминлашга доир қуйидаги таклифлар илгари сурилди:

- импорт товарларига бўлган қарамликни камайтириб бориш мақсадга мувофиқ. Жумладан, импорт қилинаётган товарларни Ўзбекистонда ишлаб чиқарилишини йўлга қўйиш. Масалан, машина ва асбоб-ускуналарнинг импортини қисқартириш мамлакат эҳтиёжидаги машина ва асбоб-ускуналарни ишлаб чиқарувчи корхоналарга хорижий инвестицияларни жалб қилишга имтиёзлар бериш, ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган хом-ашёни импорт божлари ва йиғимлари, қўшимча қиймат солиғисиз олиб кирилишига имконият тақдим этиш;

- Ўзбекистон ЖСТга аъзо бўлганидан сўнг, рақобатбардош бўлмаган, аммо мамлакат иқтисодиётида аҳамиятли бўлган корхоналарнинг фаолияти тўхтатилиши мумкин. Шу сабабли, ташкилот билан музокаралар жараёнида мамлакат иқтисодиёти учун аҳамиятли бўлган корхоналарга имтиёзларни

сақлаб қолиш лозим. Бу юзага келиши мумкин бўлган иқтисодий хавфларни камайтиради;

- мамлакатнинг халқаро иқтисодий ташкилотларига аъзо бўлиши унга бошқа хорижий мамлакатлар билан тенг ҳуқуқда иқтисодий алоқаларини олиб бориш, арзон товарлар ва хом-ашёга эга бўлиш имконини беради. Аммо стратегик аҳамиятга эга бўлган тармоқларни химоя қилмасдан ва устувор манфаатдаги импорт маҳсулотларни аниқлаб олмасдан туриб, аъзолик ва интеграциялашувни амалга ошириш мамлакат иқтисодиётини, ишлаб чиқариш корхоналарини ва аҳолининг иқтисодий таъминланиш даражасини хавф остига қўйиши мумкин. Шу сабабдан ҳам, пухта ўйланган, стратегик режалаштирилган интеграциялашувни амалга ошириш зарур.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси, 2018 йил 28 декабрь.//Халқ сўзи, 2018 йил 29 декабрь.
2. Ткаченко Е.В. Безопасность внешнеэкономической деятельности//https://spravochnick.ru/vneshneekonomicheskaya_deyatelnos/bezopasnost_vneshneekonomicheskoy_deyatelnosti/ 24.11.2021;
3. Мищук Ольга Витальевна Обеспечение экономической безопасности субъектов национальной экономики в условиях международной интеграции // КНЖ. 2015. №4 (13). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-ekonomicheskoy-bezopasnosti-subektov-natsionalnoy-ekonomiki-v-usloviyah-mezhdunarodnoy-integratsii> (дата обращения: 23.12.2021).
4. Бузрукова Г. (2010) Влияние интеграции на экономическую безопасность Российской Федерации//автореф. Дисс. <https://www.dissercat.com/content/vliyanie-integratsii-na-ekonomicheskuyu-bezopasnost-rossiiskoi-federatsii>
5. Ўзбекистоннинг 2021 йил январь-октябрь ойи учун ташқи савдоси// <https://review.uz/oz/post/infografika-ozbekistonning-2021-yil-yanvar-fevral-oyi-uchun-tashqi-savdosi>, 23.11.2021 й.
6. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика кўмитаси маълумотлари.
7. 2020 йилда Ўзбекистоннинг ташқи савдо айланмаси 13,1 фоизга камайди// <https://kun.uz/news/2021/01/21/2020-yilda-ozbekistonning-tashqi-savdo-aylanmasi-131-foizga-kamaydi> (Мурожаат қилинган сана: 23.11.2021).

8. Турабеков Ф. С. Основные подходы к созданию электронного учебника по методике трудового обучения //Вестник Университета Российской академии образования. – 2010. – №. 4.
9. Aliyev, B. (2022). Qudrat va farovonlik omili. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(3), 1171-1182.
10. Umarjonov, S.S. (2021). Ijtimoiy – gumanitar fanlarni o‘qitishda Fahriddin Roziyning ontologik qarashlarining o‘rni va ahamiyat. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(9), 1029-1038.
11. Алиев, Б. (2022). Тараққиётда ахборотлашув ва рақамли иқтисодиёт. Academic Research in Educational Sciences, 3(3), 933–947. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2022-3-933-947>